

Jonka Najdenova

A magyar irodalom fogadtatásának időszakai Bulgáriában

Ma, amikor egyre több külföldi könyv kerül a bolgár emberek szellemi világába, és a fordításirodalom is elnyerte az azt megillető helyet és megbecsülést, a magyar irodalom által felvetett problémák különösen aktuálissá válnak Bulgáriában. Hiszen olyan nép szellemi eredményeiről van szó, mint a magyar, amellyel évszázadokon át közös volt a sorsunk, ma pedig újból jellegükben egymáshoz közel álló politikai és művészeti problémákat kell megoldanunk. A szürke és döcögős fordítások sokasága, a magyar nevek és címek nemegyszer véletlenszerű felbukkanása, az információ hiánya ma már a múlté. A XX. század vége felé, de különösen az 1980-as években Bulgáriában jelentős eredmények születnek a magyar irodalom megismeretése és terjesztése területén.

Csupán 1944-ig kb. 60 önálló magyar szépirodalmi mű jelent meg Bulgáriában, azóta számuk kb. 220-ra nőtt, és az egyéb fordításokkal együtt természetesen ez a szám is jelentősen emelkedik. E mennyiségi növekedés együtt jár a bemutatott értékek színvonalának növekedésével is. A statisztika, a mennyiségi mutató (amely egyébként nem mindig a folyamatok hű tükrözője) reflektál a fogadtatás tartalmi részére is: nem csak arra, hogy mennyit, hanem hogy mit fordítanak, és mennyire épül be a fordítás a bolgár nemzeti szellemi fejlődésébe. Mind nagyobb figyelmet fordítanak kiadóink a válogatás alaposágára, a fordítás minőségére, értékelik a magyar fordítások fejlődésének eddig megtett útját. Reményteljes fordítónemzedék nevelkedik, keresik a lehetőségeket, hogyan vigyék közelebb a magyar műveket a bolgár olvasóhoz, elsősorban természetesen a szépirodalmat. Ma már sokkal nagyobb az irodalmi tájékozottság és objektivitás.

A harmadik, nagyon lényeges tendencia kapcsolódik a bolgár kulturális fejlődéshez: úgy tűnik, hogy nem az európacentrikus irány győz, hogy az úgynevezett nagy irodalmak mellett, mint az orosz, a német, az angol vagy a francia, fokozatosan nő az érdeklődés a „kis népek” kulturális értékei iránt, a hozzánk tartalmukban és tendenciáikban közel álló irodalmak iránt.

A recepció kezdetét az első magyar, esetünkben szépirodalmi fordítás megjelenésétől számítjuk, amely - különböző okok miatt - elég későre esik. Ez *Petőfi Sándornak* az 1872-ben megjelent *Reményeink* című kis verse. A korszakhatárok nagyjából egybeesnek a legfontosabb történelmi dátumokkal, amelyeket természetesen nem lehet abszolútizálni. Fontos tényező a befogadás belső mozgása is.

Az első időszak (1878-1944) Bulgáriának a törökök alóli felszabadulásával kezdődik és egészen 1944-ig, a II. világháború végéig tart. Ez utóbbi korszakhatár időben egy kicsit előbbre is tehető, mégpedig 1946-ra, figyelembe véve a könyvkiadói politika és a recepció új irányainak kezdetét, de semmiképp sem 1945-re, ahogy ezzel több ízben is találkozunk, mert ebben a tekintetben a befogadó ország, illetve a nemzeti irodalom új irányainak szerepe a meghatározó. Ennek az időszaknak megvannak a maga szakaszai és a behatolt irodalom meghatározott körei, amelyeket részletesen tanulmányoztam. *A magyar szépirodalom és fogadtatása Bulgáriában (1878-1944)* című monográfiámban.

A magyar irodalom fogadtatásának második időszaka az 1980-as évek végéig tart, egészen 1989-ig, a politikai rendszerváltás kezdetéig. Éppen ezek az évtizedek, amikor a állami kiadók és az általuk tervezett kiadói politika, az irodalmi kontaktusok kibontakozása és a baráti kapcsolatok kialakulása, nem utolsó sorban pedig a kultúra növekvő szerepe különösen kedvező viszonyokat teremtett a magyar irodalom bulgáriai terjesztésének és fogadtatásának szempontjából. Előtérbe kerültek a kétoldalú feltételek, a kiadók pedig (a Naroda kultúra kiadóval az élen) ambiciózus feladatokat vállaltak a kulturális hiányok pótlása és egy fiatalabb fordítónemzedék felkészítése érdekében. A magyar irodalom régiója kiszélesedett, maguknak a fordításoknak a jelentősége is megnőtt, ezzel együtt az információáramlás is szélesedett és a megjelent könyvek visszhangja is nagyobb lett. Bizonyos szakaszokban így a 70-es és a 80-as években többször is feltűnően felgyorsult a magyar művek bulgáriai kiadása és befogadása. Ezek a folyamatok nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontból is rendkívül figyelemre méltóak. Az utóbbi években, a 90-s évek elejétől, lassan elindult. Egy harmadik fő szakasz, amikor a politikai rendszerváltással és a könyvkiadói politika változásával bizonyos apadás tanúi lehetünk a magyar könyvek fordítását illetően. A magyar fordítások megjelenése elég hiányos, sőt mennyiségileg jelentősen csökkent, és az előző egy-két évtizedhez képest ma újból megjelennek – néhány értékes kiadvány mellett – nemegyszer szürke fordítások, vagy éppen a magánkiadók nem lojális könyvei.

Figyelembe véve a lefordított címetek és neveket, láthatjuk, hogy kezdetben (1944-ig) a korszak fő irodalmi iránya, a romantika képviselői hatolnak be az idegen környezetbe (*Petőfi, Vörösmarty, Jókai, Madách* stb.) és a kollektív tudat problémái, az aktuális politikai és szociális szükségletek kompenzációs funkciót kapnak. A bolgár befogadási közeg egyrészt Magyarország proletár irodalmi tapasztalataira (*Illés Béla* és *Hidas Antal* munkássága a 20-as és 30-as években), másrészt a „divatos”, a népszerű irodalomra fogékony (*Molnár Ferenc, Herceg, Zilahy* és mások). A közvetítő nyelv általában német vagy szláv, de eredetiből is fordítanak.

1944 után elcinte a magyar klasszikusok váltak ismertté. Mindenekelőtt Petőfi költészete és prózája, *Jókai, Mikszáth, Gárdonyi* regényei. A XX. század alkotói közül *Móricz Zsigmond, Illés Béla, Szabó Pál, Németh László, Veres Péter, Illyés Gyula, Palotai Boris, Szabó Magda* és mások, a 60-as évek elejétől pedig *Berkesi András* művei láttak napvilágot. Ezzel együtt megjelennek az első antológiák (1952-ben egy lírai és 1954-ben egy prózai kötet).

1965 nagyjából fordulópont. Ekkor válik tudatos törekvéssé a bulgáriai kiadáspolitikában a kortárs magyar irodalmi folyamatok nyomon követésének szándéka. 1966-ban *Sánta Ferenc: Húsz óra*, 1967-ben *Fekete Gyula: Az orvos halála*, 1968-ban *Déry Tibor: Válogatott novellái és Örkeny István: Tóték* című darabja, 1970-ben *Cseres Tibor: Hideg napok* című könyvének megjelenése tükrözi a 60-as évek prózájának alapvető tendenciáit, dokumentálja a bolgár olvasó érdeklődését a tényirodalom, a riport, vagy a parabola és a groteszk iránt.

A magyar lírát képviselik *József Attila* (1966) és *Ady Endre* (1972) válogatott versei. Az antológiai kezdet egyre szélesebb körben terjed el (1960-1975 között négy prózai kötet jelent meg), és az irodalomtörténeti fordítások, ha kisebb számban is jelen vannak. (*Mai magyar írók kötete, 1972: Kis magyar irodalomtörténet, 1975*).

A 70-es évek közepétől erősödik a megjelent fordítások visszhangja, több lesz a magyar dráma fordítása, a magyar költészetet három nagy antológia képviseli, de vannak tematikai vagy vegyes jellegű kötetek is, lassan tűnnek el a „fchér foltok”, egyre jobb a fordítás és a válogatás minősége. A magyar könyvek példányszáma átlagosan 5000-ról (1944 és 1960 között) és 10 000-ról (1965 és 1975 között) a 80-as évek közepéig már átlagosan 15 000-re emelkedik. Sajnálatos módon ez a szám a 90-es évek elejétől újból jelentősen csökken, ami összhangban van az egész magyar irodalom bulgáriai bemutatásának problémáival, a bekövetkezett társadalmi és kulturális válsággal.

A klasszikusokat illetően vezető név „a magyar Botev” - a nagy Petőfi és ma is aktuális életműve, amely, mint kiderül, minden idők bolgár olvasóinak szükségleteit kielégíti. Ahogy már korábbi írásaimban is megállapítottam, csak *Az örült* című verse is 18-szor szerepel az 1944-ig megjelent különböző kiadványokban, és nagyobb népszerűségnek örvend, mint saját hazájában. Ugyanez mondható *A hóhér kötele* című regényére: a magyar irodalom azon kevés művei közé tartozik, amely szervesen beépül az idegen környezetbe. Petőfinck több verseskötete is megjelenik, amelyből kiemelkedik az 1970-ben kiadott nagyformátumú Petőfi-válogatás és egy Botev-Petőfi magyar-bolgár közös kiadvány (1977). Különös figyelmet érdemel Petőfi válogatott műveinek kötete, amely 1985-ben jelent meg, és a kritikusok szerint komoly eseményt

jelentett az ország kulturális életében. Petőfi eddigi legteljesebb bolgár kiadása ez, válogatás verseiből és publicisztikájából, a hungarológus-irodalom-történész *Csavadár Dobrev* remek előszavával, valamint lényegében az első tudományos jegyzetanyaggal a bulgáriai irodalmi hungarológia történetében.

Nagy László (és itt a statisztika háttérben szorul) a második jelentős név, amelyhez a bolgár ember (olvasó és író) különös szeretettel viszonyul. Ennek a szeretetnek a megnyilvánulása a költő csodálatos szmoljáni múzeuma, de személyes népszerűsége – hasonlóan Petőfihez – legendának, mítosznak is szól. *Nagy László* maga: aki különös figyelmet szentelt a bolgár irodalom magyarra fordításainak, ugyancsak sokat tett e népszerűség érdekében. Joggal felmerül a kérdés: hány olyan ország van, amely egy idegen költőt ily módon magáévá tett? Erre keresi a választ *Nino Nikolov*, *Nagy László* válogatott verseinek /1976/ összeállítója és lelkiismeretes fordítója.

A líra területén egyre gyakrabban tűnnek fel egyes verseskötetek (Illyés Gyula, Radnóti Miklós, Fodor András, Garay Gábor, Juhász Ferenc), a prózában „versenyeznek” egymással a klasszikus és többnyire kortárs alkotók: *Jókai*, *Kosztolányi*, *Móricz*, *Németh László*, *Nagy Lajos*, *Illés Endre*, *Galgóczi*, *Karinthy Ferenc*, *Moldova*, *Szabó Magda*, *Sánta Ferenc*, *Sütő András*, *Jókai Anna*, *Örkény*, *Mesterházi*, *Kertész Ákos*, *Szakonyi Károly* és mások. A klasszikusok közül feltűnik *Jókai Mór* népszerűsége, amely a Magyarországhoz képest nemcsak hogy nem lanyhul, hanem egyre növekszik az időben. *Nagy* az érdeklődés *Kosztolányi* iránt is, aki költőként, regényíróként és elbeszélőként egyaránt bemutatkozik.

Pozitív tendencia, hogy a már ismert írók új művei is megjelennek, ily módon tárva fel művészetük különböző oldalait. Így például *Déry Tibor* a bolgár tudatban egy-két olyan modern mű szerzője is (klasszikus novellái után), mint az *Egy képzelt riport* vagy a *Kedves bópeer!* Ez elmondható *Örkény István*ról (a *Tóték* és a *Macskajáték* után *Rózsakiállítás* című kisregényének vagy válogatott elbeszéléseinek kiadása) vagy *Karinthy Ferenc*ről is (*Budapesti tavasz* című regénye után az *Epepe* és színdarabjainak megjelenése). A regényíró *Sánta Ferenc* után gazdagodik elképzelésünk *Sántáról* mint elbeszélőről. *Szakonyi Károly*, *Kertész Ákos* és mások nem csak elbeszélőként, hanem drámaíróként is ismertté válnak.

Az említett művek mellett a dokumentarista-publicisztikai irodalom (*Fekete Sándor: Kossuth Lajos* című könyve), a gyermek és ifjúsági irodalom (*Janikovszky Éva* meséi, *Mándy Iván: Csutak és a szürke ló*, *Bertha Bulcsu: A kenguru*, *Molnár Ferenc: Pál utcai fiúk*, *Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig*, *Somogyi Tóth Sándor: Gyermektükör*, *Csukás István: Tüskevár* stb.) Fantasztikus irodalom (*Zsoldos Péter: A feladat*, *Bogáti Péter: Az utolsó ember*, avagy *Robinson Crusoe különös históriája*) című könyveket is lefordította, valamint *Offenbach*, *Paganini*, *Wagner*, *Puccini* vagy *Liszt*

Ferenc regényes életrajzait. Határozott érdeklődés nyilvánul meg a társadalmi-politikai (*Aczél György* cikkei, *Kalmár György: Indira Ghandi* stb.), a tudományos-műszaki, az orvosi, a mezőgazdasági és más szakirodalmak iránt – mindezek a művek helyet kaptak a szakirányú kiadványok között. A bolgár – magyar kapcsolatok kritikai kutatásai *H. Tóth Imre: Konstantin - Cirill és Metód* (1981), valamint *Juhász Péter: Bolgártörökök és magyarok* (1985) és *Bulgária génusza* (1986) című műveivel és egy nagyobb lélegzetű munkával, a *Bolgár-magyar kapcsolatok* (1980) kötetével gazdagodtak. Komoly figyelmet keltett Lukács György irodalomkritikai (1988) írásainak gyűjteménye. A fogadtatás segítő eszközeiként említendő két társalgási könyv (1984, 1994) megjelenése, és a kiadás előtt álló nagyszótár.

Mégis mi az, ami hiányzik? Hiányoznak vezető nevek és címek mind a klasszikus irodalomból, mind pedig a jelenkoriból. Vannak olyan alkotók (pl. Arany János) akik évek óta kiadásra várnak. Mások, mint pl. *Esterházy Péter* csak folyóiratokban kaptak helyet. Különösen kirajzolódik a magyar irodalom hiánya egészen a XIX. század elejéig, a reformkorig Vörösmartyig és Petőfiig.

Ezt a hiányt igyekszik bepótolni a most készülő kétkötetes *A Magyar irodalom kistükre* című munka. A magyar irodalom történetének e válogatása és rövid áttekintése vázolja az egyes korszakok legfontosabb jellemzőit, bemutatja kiemelkedő íróit, történelmi adatokkal szolgál, ugyanakkor tisztázza fogalmak és nevek fordításait, utal bolgár párhuzamokra. Ha más oldalról is, a bolgár olvasónak segítséget fog nyújtani a már elkészült, kiadásra váró *A Bulgáriában megjelent magyar könyv bibliográfiája* című kötet.

Egészében véve a magyar irodalom fogadtatásában következetesség és pozitív tendencia tapasztalható. A bolgár olvasó minden újabb könyv kiadása után mindinkább meggyőződhet a magyar irodalom figyelemreméltó eredményeiről, arról hogy mind a múltban, mind a jelenben komoly értékeket teremtett. Hogy mit hoz a jövő, és a fordítások mennyire bizonyulnak maradandónak, ez idő kérdése. Az itt felvázolt kép mindenesetre a magyar irodalom elismeréséről is szól, a befogadott irodalom feldolgozásáról, de jellegéről és szerepéről is. A magyar művek által ébresztett élénk érdeklődés biztosítja helyüket a bolgár szellemi kultúra kincsestárában.